

BOUWEN IN WATERLAND ?

een commentaar op de in december 2004 door de provincie Noord-Holland uitgebrachte nota 'verkenning Bouwen voor Waterland 2020', invulling van het regionaal woningbouwprogramma voor Waterland vanuit een landschappelijk en cultuurhistorisch perspectief

prof. ir. Tjeerd Dijkstra, architect/stedenbouwkundige te Edam

BOUWEN IN WATERLAND ?

Een kritisch commentaar bij de in december 2004 door de Provincie Noord-Holland uitgebrachte nota 'verkenning Bouwen voor Waterland 2020, invulling van het regionaal woningbouwprogramma voor Waterland vanuit een landschappelijk en cultuurhistorisch perspectief'

Inleiding	pagina	2
De betekenis van cultuurhistorisch erfgoed	pagina	3
De benadering van cultuurhistorische waarden in het rapport 'Bouwen voor Waterland 2020'	pagina	4
Bespreking van voorbeelden die de aanpak van het rapport 'Bouwen voor Waterland 2020' illustreren		
1. <i>'Bouwen achterop', verzwaring van de linten</i>	pagina	5
2. <i>Nieuwe dorpen in het veenweidegebied</i>	pagina	7
3. <i>Uitbreiding van Volendam in de polder de Lange Weere</i>	pagina	8
4. <i>Uitbreiding van Monnickendam op het Hemmeland en in de Monnikenmeer</i>	pagina	9
5. <i>Bouwen in de Purmer</i>	pagina	10
Samenvatting	pagina	11
Tot slot	pagina	12
Bijlage 1 -	plankaart met verwijzing naar in de tekst behandelde voorbeelden	
Bijlage 2 -	regioprofiel Waterland - uit provinciale nota 'Cultuurhistorische regioprofielen'	

Dit commentaar is ook te vinden op:

www.tjeerddijkstra.nl

BOUWEN IN WATERLAND ?

Inleiding

Het westen van Nederland is onderhevig aan een toenemende verstedelijkingsdruk. Het oorspronkelijk weidse vlakke land met daarin de historische stads- en dorpskernen dreigt daardoor zijn structuur en openheid te verliezen. Om verdergaande aantasting van de meest waardevolle landschappen te voorkomen hebben deze in de Nota Ruimte uit 2004, waarin het nationale planologische beleid voor de komende jaren is vastgelegd, de status gekregen van Nationaal Landschap. Één daarvan is Noord-Hollands Midden, onlangs omgedoopt in 'Laag Holland'. Het ligt direct ten Noorden van Amsterdam, en omvat het uitgestrekte waterrijke veenweidegebied van Waterland, met daarin de droogmakerijen de Beemster (werelderfgoed), de Wormer en de Schermer. Bouwen in deze gebieden is niet uitgesloten, mits voldaan wordt aan eisen met betrekking tot behoud van landschappelijke, cultuurhistorische en ecologische waarden. Bij de provinciale overheden berust de taak de ruimte daarvoor in streekplannen vast te leggen. De nationale overheid zal deze plannen toetsen.

De droogmakerij de Purmer maakt geen deel uit van het Nationaal Landschap. In de Nota Ruimte wordt dit gebied aangewezen als 'bundelingsgebied', waarin zich toekomstige regionale verstedelijking dient te concentreren.

Ook in de door de Provincie Noord Holland in september 2003 uitgebrachte nota onder de naam 'Cultuurhistorisch regioprofielen' wordt de Purmer aangewezen als 'te ontwikkelen' gebied, dit in tegenstelling tot het omliggende veenweidegebied met daarin de Beemster, de Schermer en de Wormer, dat wordt aangewezen als 'te behouden / te versterken'. Met de aanwijzing van de Purmer als te ontwikkelen gebied anticiperen rijk en provincie beiden op het toekomstig beleid op de langere termijn met betrekking tot het voorzien in de woningbehoefte van de omliggende gemeenten.

Bij de vaststelling in 2003 van het Streekplan voor Noord-Holland Zuid werd besloten dat van de ongeveer 6000 woningen die in de regio Waterland tot 2020 zouden moeten worden gebouwd ca de helft gebouwd zou moeten worden binnen de kernen van de verschillende dorpen en steden in het gebied. De andere helft zou mogen worden gerealiseerd als dorps- en stadsuitbreidingen, derhalve in het nu nog open land. Van die laatste 3000 woningen zullen er in ieder geval ca 1050 worden gebouwd in de Zuidpolder tussen Edam en Volendam. Voor de overige 1950 woningen moeten nog locaties vastgesteld worden. Om dat proces enigszins te sturen zijn in het streekplan zogenaamde 'zoeklocaties' aangegeven, te weten: Purmer-Zuid (ca 500 woningen), Zuid-Oost Beemster (ca 450 woningen), en de Lange Weere onder Volendam (ca 1000 woningen). Uit sindsdien verricht onderzoek *) blijkt dat veruit de grootste behoefte bestaat aan betaalbare huur- en koopwoningen. Er is in het gebied sprake van een groeiende woningnood; starters moeten acht tot tien jaren wachten voordat zij voor een woning in aanmerking komen en er is een grote onvervulbare verhuisbehoefte, onder meer onder ouderen.

In de onlangs uitgekomen provinciale nota 'Bouwen voor Waterland 2020', waar dit commentaar betrekking op heeft, worden naast de hierboven genoemde zoeklocaties nog

een aantal andere mogelijke woningbouwlocaties in Waterland opgevoerd die merkwaardig genoeg allen zijn gelegen in omgevingen die in de eerdergenoemde provinciale nota onder de naam 'Cultuurhistorisch regioprofielen' uit 2003 worden

*) Regionale Ombudsenquête, in 2004 uitgevoerd in opdracht van de ISW gemeenten Beemster, Edam-Volendam, Landsmeer, Oostzaan, Purmerend, Waterland, Wormerland en Zeevang, zie Publicaties Gemeente Edam-Volendam in de Stadskrant d.d. 10 januari 2005 aangewezen als 'te behouden / te versterken'. Een motivering voor die opvallende koerswijziging in het provinciale planologische beleid wordt niet gegeven.

In het navolgende zal de nota 'Bouwen voor Waterland 2020' worden beschouwd tegen de achtergrond van de in die eerdere provinciale nota gegeven uitgangspunten voor behoud en versterking van de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden. De voorstellen zullen tevens worden getoetst aan de woningbehoefte in het gebied, zoals die uit het hiervoor geciteerde onderzoek is gebleken.

De betekenis van cultuurhistorisch erfgoed.

De betekenis van cultureel erfgoed wordt helder omschreven in de provinciale Cultuurnota 2001-2004, die daarom ook als richtinggevend wordt aangehaald in de daarop volgende provinciale nota 'Cultuurhistorische regioprofielen' uit 2003:

'Het cultureel erfgoed geeft een extra dimensie aan de fysieke ruimte en draagt bij aan de identiteit die mensen in hun omgeving herkennen en waarderen. De provincie zal zich daarbij vooral richten op het 'leesbaar houden' van de provinciale historie (...) in relatie tot de lokale en internationale historie.'

Wat bedoeld wordt met 'leesbaar houden' wordt vervolgens verduidelijkt door de vergelijking te maken met een boek: het zijn niet de woorden op zich of de manier waarop daaruit zinnen zijn gevormd die de waarde van een tekst bepalen, maar eerst en vooral het 'verhaal' dat met de woorden en zinnen verteld wordt, de inhoud achter de vorm.

'De cultuurhistorie van Noord-Holland is zo'n boek. Het vertelt het boeiende, eeuwenlange verhaal van de mens die zich aanpast aan, inspeelt op en ingrijpt in zijn omgeving en daarmee de provincie heeft gemaakt tot wat hij nu is. Anders dan een 'gewoon' boek is het boek van de cultuurhistorie nooit af. Zo lang er mensen zijn worden er hoofdstukken aan toegevoegd. Het boek wordt steeds dikker'

Vervolgens wordt uiteengezet wat in dit licht de betekenis is van de strategieën 'behoud', 'versterking' en 'ontwikkeling' die bij de omschrijving van de regioprofielen worden geïntroduceerd. 'Behoud' heeft in steden betrekking op gebieden die zijn aangewezen als beschermd stadsgezicht en in het Waterlandse landschap op 'lijnvormige structuren zoals dijken en lintdorpen die de cultuurhistorische ruggengraat van een gebied vormen' omdat zij getuigen van de wijze waarop ooit de mens dit gebied in cultuur heeft gebracht, onder meer met de aanleg van (vaar)wegen en ontwateringssloten. 'Versterken' duidt veelal op het geven van een nieuwe functie aan een bestaande waardevolle landschappelijke structuur of bebouwing, waarmee deze in stand gehouden kan worden zonder haar leesbaarheid te verliezen. Daarbij kan gedacht worden aan zorgvuldige invoeging van nieuwe projecten op het gebied van bijvoorbeeld landinrichting of openluchtrecreatie, die een nieuw hoofdstuk aan de geschiedenis toevoegen zonder daarmee de bestaande hoofdstukken uit te poetsen. In minder waardevolle of kwetsbare gebieden, waarin 'behoud' en 'versterking' niet voorop staan kan 'ontwikkeling' kansen krijgen. Ook daarbij

dient te worden uitgegaan van het respecteren van gebiedseigen structuren en ruimtelijke kenmerken, maar zonder dat daarbij het 'verhaal' gedomineerd wordt door in het gebied aanwezig cultureel erfgoed. 'Behoud door ontwikkeling' geeft aan dat waardevolle cultuurgebieden als geheel in stand gehouden kunnen worden door daarin plaatselijk en op weloverwogen manier als zodanig herkenbare ('leesbare') nieuwe ontwikkelingen toe te laten die de kansen op behoud van het bestaande vergroten.

De primaire eis van 'leesbaarheid' van zowel oude als nieuwe structuren houdt in dat dorps- en stadsuitbreidingen in 'te behouden' of 'te versterken' gebieden, waarvan de vorm gebaseerd is op oppervlakkige vormgelijkenis met bestaande bebouwingen en structuren zonder daarmee 'het verhaal van hun eigen tijd' te vertellen een bedreiging zijn voor de leesbaarheid van zowel oud als nieuw, waardoor dat wat behouden of versterkt zou moeten worden zijn cultuurhistorische betekenis op den duur zelfs geheel kan verliezen. Het is om die reden dat in de nota 'cultuurhistorische regioprofielen' de 'leesbaarheid', gebaseerd op authenticiteit, centraal gesteld wordt. Dat laatste geheel in overeenstemming met het 'Chartre d'Athène', het internationaal richtinggevend document dat bij restauraties van monumenten verbiedt om aan cultuurhistorisch waardevolle objecten reparaties uit te voeren of zaken toe te voegen die het oorspronkelijke materiaal aantasten en niet duidelijk als zodanig herkenbaar zijn.

De benadering van cultuurhistorische waarden in het rapport 'Bouwen voor Waterland 2020'.

De opdracht voor het uitvoeren van een cultuurhistorische verkenning naar potentiële woningbouwlocaties in de regio Waterland is door de Provincie Noord-Holland gegeven aan een bureau voor landschapsarchitectuur in Amsterdam, dat werkt onder de naam 'la4Sale'. In het rapport van de provincie onder de naam 'verkenning Bouwen voor Waterland 2020' zijn de resultaten van dit onderzoek zonder verder commentaar als uitgangspunt overgenomen. In de begeleidingsbrief vermeldt de Gedeputeerde Mevdam: *'de resultaten van de verkenning geven inzicht op welke locaties gebouwd kan worden vanuit een cultuurhistorische en landschappelijke context, hoeveel wooneenheden per locatie realiseerbaar zijn en aan welke kwaliteitseisen de toekomstige bebouwing moet voldoen.'* *'De drie zoeklocaties Zuidoostbeemster, Purmer Zuid en Lange Weere (onder Volendam) zijn op dezelfde wijze in de cultuurhistorische verkenning meegenomen'.* En voorts: *'De verkenning geeft daarmee ook een voorstel hoe het 'ja, mits' regime van de Nota Ruimte voor nationale Landschappen in de praktijk kan worden toegepast. Dit regime geeft aan dat ruimtelijke ontwikkelingen in een nationaal Landschap mogelijk zijn, mits de kernkwaliteiten van het landschap worden behouden of worden versterkt.'* Ten slotte wordt vermeld dat het rapport de status heeft van een bouwsteen voor het uitwerkingsplan voor de regio Waterland. *'Voor de besluitvorming over de nieuwe woningbouwlocaties worden naast deze cultuurhistorische verkenning een sociale culturele verkenning en een integrale toets uitgevoerd. De besluitvormingsprocedure over de streekplanuitwerking vind plaats medio 2005'.*

Bij vergelijking van de in het rapport gehanteerde cultuurhistorische benadering met die in de hiervoor geciteerde provinciale nota 'Cultuurhistorische regioprofielen' valt meteen het verschil op in benadering. Terwijl bij de regioprofielen de nadruk wordt gelegd op het *verhaal* dat uit de vorm- en structuurkenmerken in het landschap valt af te lezen, derhalve primair op de geschiedenis achter de vorm, richt de studie van la4Sale zich geheel op vormkenmerken op zich. Zo worden verzamelcategorieën (families) onderkend van *landschappelijke identiteit* en van *bebouwingsstructuren*. De verschillende landschapstypen ('identiteitseenheden') worden ondergebracht in de families 'Waterland', 'Droogmakerijen' en 'IJsselmeerkust'. Binnen die families worden de eenheden van landschappelijke identiteit nader gedefinieerd. In Waterland zijn dat 'het Eilandenrijk', het 'Plasjesland' en het Slotenland'. Bij de polders de Beemster, de Purmer en de Wijde

Wormer, en bij de IJsselmeerkust 'het Vasteland' en 'het eiland Marken'. Bij de bebouwingsstructuren wordt een onderscheid gemaakt naar 'dorpsstructuren', 'losse korrelstructuren' en 'de grote kernen'. De dorpsstructuren worden opgedeeld in families van 'Eilanddorpen', 'Plasjesdorpen', 'Slotenlanddorpen', 'Dijkdorpen', 'Kruispuntdorpen', 'Burgergrid' en 'Werven'. De 'losse korrelstructuren' bestaan uit families van 'Boerengridlijnen', 'Boeren/bedrijfslinten', en 'Boeren/burgerlinten'. Tot de grote kernen behoren families van 'Vestingstadjes' en van 'IJsselmeerdorpen'. Van alle dorpen en steden wordt in een overzicht aangegeven tot welke categorie en welke familie zij behoren. In een omvangrijk schema wordt ook nog eens aangegeven hoe de 'korrelmengverhoudingen' zijn in de verschillende dorpen en steden.

Deze ver doorgevoerde stratificatie van in het gebied te onderkennen vormkenmerken wordt merkwaardig genoeg nergens gekoppeld aan de specifieke geschiedenis, het 'verhaal' van de occupatie per gebied. Daarmee ontbreekt de relatie met de informatie die gewenst is om beter zicht te krijgen op de cultuurhistorische betekenis en de daarmee samenhangende belevingswaarde van landschappen en bebouwingstructuren. Door dit na te laten ontstaat een schijnbare vrijheid: als de vormgeving van een toevoeging in een bepaald gebied maar niet te veel contrasteert met de vormkenmerken van het bestaande, dan wordt aangenomen dat zo'n toevoeging in cultuurhistorische zin ook geen schade doet, en dus toelaatbaar of zelfs gewenst is. Of het leven dat zich in en rond zo'n toevoeging afspeelt enige relatie heeft met het 'verhaal' van wat al bestaat blijft daarbij geheel buiten beschouwing. Nieuwe geschiedenis lijkt zo maakbaar door reproductie van het bestaande: als iedereen zich maar houdt aan de omschreven vormkenmerken is voldaan aan de eis van inpasbaarheid in het te behouden of te versterken milieu. Tot welk een vreemde consequenties dit kan leiden mag blijken uit de volgende voorbeelden. De nummering van de voorbeelden verwijst naar daarmee overeenkomende nummers in de weergave van het plan van I4Sale op bijlage 1, achterin dit stuk.

Bespreking van voorbeelden die de aanpak van 'Bouwen voor Waterland' illustreren.

1. 'Bouwen achterop', verzwaring van de linten.

Bij de bespreking van een aantal lintdorpen wordt - terecht - vastgesteld dat de bestaande doorzichten tussen de bebouwing naar het achterliggende open veenweidelandschap van grote waarde zijn en niet door nieuwe bebouwing dichtgezet moeten worden. Gesuggereerd wordt dat toevoeging van bebouwing op achtererven achter de bestaande bebouwing, dan wel op daar in het veenweidegebied nieuw aan te leggen 'eilanden' de cultuurhistorische betekenis van de lintstructuur geen schade zou doen. Daarbij wordt voorbij gegaan aan de kwetsbaarheid van die lintstructuren. Lintdorpen zijn in de geschiedenis van Waterland ontstaan op smalle, relatief stevige ruggen in het drassige gebied van waaruit ontsluiting van boerenbedrijven mogelijk was. Boeren bouwden er zelf hun lichte houten bedrijfsgebouwen, veelal stolpen met ruimte voor hooiopslag en vee, van waaruit het land bewerkt en beheerd kon worden. Transport van melk, hooi en vee van en naar het land geschiedde per boot, omdat het land te drassig was om er wegen aan te leggen. Tussen de boerderijen in woonden landarbeiders in kleine huisjes en vestigden zich gaandeweg ambachtslieden en andere neringdoenden, die in de allengs groeiende dorpsgemeenschappen hun brood konden verdienen. Hier en daar vestigden zich er ook wat rijkere mensen 'uit de stad' die op palen gefundeerde stenen huizen lieten bouwen, een ontwikkeling die de verschijningsvorm van de linten ernstig zou hebben aangetast als daar in de laatste decennia vanuit het provinciale planologische beleid geen strikte beperkingen aan waren opgelegd.

Er zijn twee kenmerken van de nog gave stukken lintbebouwing in Waterland die dit 'verhaal' duidelijk vertellen en daarmee ook sfeerbepalend zijn. Enerzijds is dat het directe contact tussen de boerenerven en het achterliggende open land en anderzijds het zeer bescheiden karakter van de bebouwing tussen de forse bouwvolumes van de stolpen. Daarnaast is er een sociaal aspect dat de sfeer in deze lintdorpen sterk bepaalt: de mensen die er wonen zijn geen forensen maar in hoofdzaak echte dorpelingen die in het dorp wonen en werken of rentenieren. Mensen met een eigen moestuintje die vaak niet eens een auto hebben omdat ze het dorp zelden verlaten en op de fiets alles kunnen bereiken waar ze behoefte aan hebben.

Het bouwen van nieuwbouwwoningen achter de bestaande lintbebouwing zal ingrijpende gevolgen hebben voor het karakter van de linten en daarmee voor de leesbaarheid van hun cultuurgeschiedenis. De ligging binnen de directe invloedssfeer van de randstad, in de directe nabijheid van Amsterdam en omliggende middelgrote provinciesteden heeft tot gevolg dat de prijs die gevraagd kan worden voor vrije kavels bouwgrond zo hoog is dat het niet mogelijk zal blijken daarop anders dan dure koophuizen te bouwen. Wie een ton of meer aan Euro's kan neertellen voor een vrije kavel zal daar zeker een royale villa op willen bouwen, dat zijn immers de kapitaalkrachtigen uit de grote stad die hier landelijk komen wonen en zich dat kunnen permitteren. De aan de linten toe te voegen randbebouwing zal daarmee de bestaande bebouwing gaan domineren en marginaliseren, ook wanneer de nog bestaande doorzichten naar de polder open worden gehouden. Bij bewegen door het lint zijn diagonale zichtlijnen immers zeker zo belangrijk voor de visuele ervaring als zichtlijnen haaks op de bewegingsrichting.

De suggestie in de plannen van la4Sale voor 'bouwen achterop' dat voor ontsluiting van de toegevoegde bebouwing kan worden volstaan met een smal, slingerend fiets / wandelpad is bedrieglijk. De kans is groot dat bewoners van de nieuwe woningen beschikken over ten minste twee auto's per woning, waarmee zij zich dagelijks verplaatsen ten behoeve van hun werk of andere activiteiten. De nu reeds kwijnende voorzieningen voor openbaar vervoer zijn daarvoor niet frequent en comfortabel genoeg. Om de nieuwe woningen 'achterop' de linten bereikbaar te maken, zowel voor het eigen vervoer als voor brandweer en ambulance zal het bescheiden pad voor fietsers en voetgangers waarover in de studie wordt gesproken, tenminste moeten worden aangevuld met een adequate ontsluiting voor autoverkeer. Omdat een weg door het drassige veenweideland, parallel aan het lintdorp, met bruggen over de brede erfscheidende waterlopen ondenkbaar is vanwege de kosten en omdat daarmee de structuur van de dorpen ingrijpend zou worden aangetast, zullen over de bestaande erven, haaks op de as van het lint, goed gefundeerde, voor autoverkeer geschikte dwarsontsluitingswegen moeten worden aangelegd, tussen de bestaande huizen en bedrijfsgebouwen door. Zulke wegen en de bijbehorende aansluitingen van de woningen op het rioolstelsel in de linten zijn zeer kostbaar in aanleg en zeker ook in onderhoud want de verzakkingen in de veengrond zullen tot in lengte van jaren aanzienlijk zijn. Daarmee wordt de nieuw gecreëerde bouwgrond nog kostbaarder en is het, zo de ambitie daartoe al zou bestaan, uitgesloten er zonder aanzienlijke tekorten op de grondexploitatie betaalbare woningen op te bouwen.

Als de boeren en andere oorspronkelijke bewoners van het lint, van wie velen het water al aan de lippen hebben staan vanwege de marginale bedrijfsvoering in het kleinschalige veenweidegebied, zien dat hun dorpse omgeving verandert in een luxueuze villawijk zal het niet lang duren voordat zij eieren voor hun geld kiezen, hun grond met opstallen en al te koop aanbieden, en het dorp verlaten. Daarmee zal onvermijdelijk, ook als de bestaande bebouwing tegen hoge kosten in stand gehouden wordt, een verdere ingrijpende sfeerverandering doorzetten, zodanig dat op den duur nog slechts een flinterdunne, uitsluitend op resterende uiterlijke kenmerken gebaseerde referentie aan het oorspronkelijke karakter overblijft. Als daarbij de architectuur van nieuwe woningen de

functie krijgt de schijn van een historische omgeving op te houden kan dat slechts door het hanteren van zeer strikte voorschriften in archaïserende beeldkwaliteitsplannen. De vraag is dan wel wat er overblijft van de eis dat nieuwe ontwikkelingen een nieuwe bladzijde toevoegen aan het doorlopende verhaal van de cultuurhistorie van het gebied.

De conclusie van dit alles kan niet anders luiden dan dat uitbreiding van linten met nieuwe woonlocaties 'achterop', zoals gesuggereerd in het rapport 'Bouwen voor Waterland' voor het beoogde behoud van bestaande cultuurhistorisch waardevolle lintstructuren negatief zal uitwerken en dat daarmee niet voorzien kan worden in de behoefte aan betaalbare woningen, noch in het versterken van het voorzieningsniveau in de dorpen.

2. Nieuwe dorpen in het veenweidegebied.

Tussen de Beemster en het IJsselmeer, boven Edam en onder Hoorn ligt de polder de Zeevang. Wie oude kaarten bekijkt kan zien dat de structuur van het oostelijk deel van deze polder, gelegen tussen de IJsselmeerdijk en de dijk van Middellie van oudsher wordt bepaald door de 'IJe', een breed door het veenweidegebied slingerend water tussen Edam en Oosthuizen. De polder wordt op enige afstand van de IJe doorsneden door de Zesstedenvaart met daarlangs de Zesstedenweg (de huidige N247), die ooit in de bestaande polder zijn aangelegd ten behoeve van doorgaand verkeer door het gebied over het water en over de weg. De polder de Zeevang draagt de kenmerken van een echte 'vaarpolder': een weids open land met slechts een enkele rondom vrij in het land gelegen stolp, en met nauwelijks boombegroeiing van enig formaat. De meeste boerenbedrijven lagen aan de rand, in Warder langs de IJsselmeerdijk, in Middellie en langs het op de IJe aansluitende Nieuw Vaartje binnen de vestingwallen van Edam. Pas bij een ruilverkaveling in de jaren vijftig van de vorige eeuw werden in deze polder twee ontsluitingswegen aangelegd (de Kooiweg in het zuiden en de Molenweg in het noorden) om het weideland toegankelijk te maken voor rijverkeer. Aan deze weg zijn enkele, als zodanig duidelijk herkenbare nieuwe agrarische bedrijfsgebouwen verrezen, soms met vrijstaande woonhuizen. Ondanks deze ingrepen heeft de polder nog in hoge mate zijn oorspronkelijk karakter behouden. Varen of schaatsen tussen de rietkragen van de IJe en fietsen door het weidse polderland over de schaarse smalle wegen langs de kavelsloten is een unieke ervaring. Terecht wordt de karakteristieke structuur van de polder, met uitzondering van de bij de ruilverkaveling aangelegde wegen, in het door de provincie vastgestelde cultuurhistorische Regioprofiel voor Waterland dan ook expliciet aangegeven als 'te behouden en te versterken'.

Het is in dit gebied, dat in het rapport 'Bouwen voor Waterland' voorgesteld wordt om *twee nieuwe lintdorpen* te bouwen, met de namen 'Warder-Klem' en 'IJe'. Warder-Klem wordt aangelegd als lintdorp langs de bij de ruilverkaveling in de jaren vijftig nieuw aangelegde Molenweg, en versterkt daarmee een element dat vreemd is aan de historische structuur van de polder. 'IJe' beslaat over een grote lengte de beide oevers van de slingerende waterloop met dezelfde naam, en wordt ontsloten door een nieuw aan te leggen weg langs de westzijde, die met een groot aantal bruggen over de IJe verbonden wordt met de bebouwing aan de overzijde. De IJe wordt daarmee vrijwel geheel ingesloten en verliest daardoor zijn karakter als waterloop in het weidse polderlandschap. Van versterking van in het gebied aanwezige landschappelijke waarden kan hier allerminst gesproken worden, integendeel.

Wat hiervoor bij de bespreking van de verbreding van bestaande lintdorpen is opgemerkt over de categorie bewoners die voor deze locaties in aanmerking komt geldt a fortiori voor de hier voorgestelde nieuwe dorpen. Slechts gefortuneerde stadsbewoners kunnen zich het hier gesuggereerde 'landelijke' leven veroorloven. Bereikbaar en bouwrijp maken van de vrije kavels is, mede als gevolg van de minimale draagkracht van de drassige

veengrond immers ook hier extreem kostbaar. Openbaar vervoer en voorzieningen zijn totaal afwezig. Alleen wie over meerdere auto's en personeel met eigen vervoer beschikt kan zich hier een woning permitteren.

Beide dorpen zullen aldus onvermijdelijk het karakter krijgen van een villawijk voor welgestelden, en daarmee het karakter van het gebied ingrijpend veranderen. Het dorp 'de IJe' maakt bovendien een definitief einde aan de hoge landschappelijke belevingswaarde van de brede waterloop in het hart van het gebied. Ook hier zal de sfeer van de nieuwe bebouwing geen enkele verwantschap vertonen met het agrarische karakter van de polder. Bouwen in een polder waarvan de weidse leegheid getuigt van de specifiek omstandigheden waaronder zich het leven er eeuwenlang heeft afgespeeld tast op zich dat karakter al ernstig aan, en staat haaks op het behoud en de versterking van landschappelijke karakteristieken. Met namaak historische bebouwing vervolgens trachten een illusie van streekeigenheid op te houden leidt tot aantasting van de leesbaarheid van het landschap en daarmee tot geschiedvervalsing.

Er kunnen omstandigheden zijn dat bouwen in het te beschermen gebied van een Nationaal Landschap moet worden toegestaan. Het gaat dan om het zorgen voor betaalbare woningen voor de dorpsbewoners in bestaande kernen, en daarmee het versterken van het draagvlak voor voorzieningen die anders niet meer in stand gehouden kunnen worden. Belangrijk toetsingscriterium is daarbij is of de cultuurhistorische waarden van bestaande dorpen door de uitbreiding behouden en zo mogelijk versterkt worden. Niets van dit alles is aan de orde bij het voorstel tot het bouwen van twee nieuwe dorpen in de Zeevang. Dat dit voorstel toch in het rapport 'Bouwen voor Waterland' is opgenomen is dan ook onbegrijpelijk, en in strijd met het in de eerdere cultuurhistorische nota's van de provincie helder uiteengezette beleid voor Waterland.

3. Uitbreiding van Volendam in de polder de Lange Weere.

In het streekplan van 2003 is de polder de Lange Weere ten zuid-westen van Volendam opgenomen als één van de zoeklocaties met een mogelijke capaciteit van ca 1000 woningen. De nota Cultuurhistorische regioprofielen markeert het gebied als 'te versterken'. In het gebied worden geen elementen aangegeven als 'te behouden'. Er zijn derhalve uit het oogpunt van provinciaal cultuurbeleid geen belemmeringen om voor dit gebied een landschappelijk goed ingepast uitbreidingsplan te maken dat een afronding vormt van de zuidelijke flank van het gemeentelijk grondgebied. De omvang is zodanig dat de realisatie van 1000 woningen in de voor Volendam gebruikelijke groene setting met betaalbare woningen in relatief lage dichtheden mogelijk is.

De nota 'Bouwen voor Waterland' gooit het over een geheel andere boeg. Onder het motto 'opdijken' wordt voorgesteld de 1000 woningen uit te voeren als dicht opeengepakte dijkwoningen, gevleid tegen nieuw aan te leggen, de bestaande wijken aan de polderzijde omsluitend, ca vijf meter hoog dijklichaam, dat tevens moet dienen als (ongevraagde) geluidswal, en waarin plaatselijk al dan niet parkeervoorzieningen kunnen worden opgenomen.

Er zijn een aantal redenen waarom dit concept, zo het al serieuze overweging verdient, ongewenst en onhaalbaar is.

In de eerste plaats het cultuurhistorisch aspect.

Dijken zijn gezichtsbepalende elementen in het vlakke Hollandse polderland. Met hun karakteristieke fysieke vormen zijn zij de 'woorden' in een verhaal over de wijze waarop opeenvolgende generaties laaggelegen land veroverd en in cultuur gebracht hebben. Het aanleggen van een dijk zonder functie als landschappelijke toevoeging op een plek die daar geen enkele aanleiding voor geeft is misleidend. Als in Laag Holland één vorm niet los gezien kan en mag worden van zijn functionele betekenis door de eeuwen heen als bescherming van het leven in het onder de zeespiegel gelegen veenweidelandschap dan

is dat wel de dijk. Dat het leven in Volendam zich nog steeds op en rond 'de Dijk' langs de haven afspeelt hangt direct samen met het belang van de visserij en het toerisme als levensbron en bestaansvoorwaarde voor het dorp. Het repeteren van zo'n vorm op een plek waar die geen enkele functie heeft, nog qua bescherming van het achterliggende land, nog als dorpscentrum, staat haaks op de betekenis die in eerdere provinciale cultuurnota's aan waardevolle elementen in landschappen en steden wordt toegekend: het vertellen van het verhaal over de wijze waarop het Nederlands landschap door onze voorouders in cultuur is gebracht. Ook hier is weer sprake van geschiedvervalsing, voortkomend uit een eenzijdige gerichtheid op vormreproductie, met verwaarlozing van de inhoud.

Een tweede bezwaar houdt hiermee verband. Het aanleggen van een hoge dijk in een veenweidegebied is zonder extreem kostbare voorzieningen in de ondergrond überhaupt niet mogelijk. Voor de aanleg van dijkes met een hoogte van nog geen twee meter rond de slibvelden van de vlakbij gelegen rioolwaterzuivering Katwoude moest destijds zogenaamd 'flugsand' worden aangevoerd uit Duitsland, omdat ze anders in de kortste keren in de drassige ondergrond zouden verdwijnen. Ook met toepassing van deze kostbare, zeer lichte zandsoort was er nog sprake van een inklinking van ca 30% van de oorspronkelijke hoogte. Bij de voorgestelde dijk van vijf meter hoog zal, ook als de nodige voorzieningen in de ondergrond getroffen worden, nog jaren na de aanleg sprake zijn van aanzienlijke verzakkingen. Niet alleen zal de weg over de dijk onbegaanbaar worden als die niet regelmatig wordt opgehoogd en opnieuw bestraat, ook de huizen die tegen de dijk aangebouwd worden zullen er ernstige, veelal onherstelbare schade van ondervinden. Dat laatste dan nog los van het feit dat dijkwoningen door hun situering tegen het hoge dijklichaam toch al donker en vochtig zullen blijken te zijn. Het ware verstandig geweest de technische haalbaarheid van zo'n vergaand voorstel te onderzoeken alvorens de argeloze lezer van het rapport met romantische plaatjes zand in de ogen te strooien.

4. Uitbreiding van Monnickendam op het Hemmeland en in de Monnikenmeer.

De suggestie om Monnickendam een nieuwe woonwijk te geven aan de haven en op het Hemmeland langs de Gouwzee biedt op zich interessante perspectieven. Als dat echter tot gevolg heeft dat de in het havengebied aanwezige bedrijven zouden moeten worden verplaatst naar de Monnikenmeer aan de westzijde van de N 247 dan is dat in strijd met de Cultuurhistorische regioprofielen die de Monnikenmeer markeren als gebied waarvan structuur en karakter behouden en versterkt moeten worden. Dat gebeurt niet door het onttrekken aan zijn agrarische bestemming ten behoeve van gebiedsvreemde bospercelen die moeten dienen als cache-misère voor de daarheen te verplaatsen niet agrarische bedrijfsbebouwing.

Binnen het kader van het provinciale planologische beleid zou het meer passen om de bedrijven die aan de haven moeten wijken voor woningbouw grond aan te bieden op het bij Purmerend aan te leggen regionale bedrijventerrein Baansteer-Noord. De condities voor de bedrijven, en met name de bereikbaarheid zijn daar immers veel beter, zeker na gereedkomen van de voorgenomen opwaardering van de N244. De afstand tot Monnickendam mag voor werknemers geen bezwaar zijn, die is desgewenst met openbaar vervoer, dan wel met de fiets of de brommer goed te overbruggen. Voor het aantrekken van werknemers uit Purmerend ligt die locatie gunstiger.

Ook hier dus een voorstel tot bouwen in het beschermde gebied van Laag Holland, dat niet gemotiveerd kan worden vanuit dringende maatschappelijke behoeften. Een voorstel dat het bij toetsing op rijksniveau daarom niet halen zal.

5. Bouwen in de Purmer.

De Purmer-Zuid is in het streekplan van 2003 aangewezen als 'zoeklocatie'. Het gebied ligt ten zuiden van de laatst gerealiseerde nieuwbouwwijken in de polder, in de strook grond tussen de ringvaart en de Middentocht. Een deel van dit gebied ligt in de zône van het Purmerbos, tussen de Westerweg en de Middentocht. Dit gebied werd in de jaren zestig van de vorige eeuw verworven ten behoeve van de toen voorgenomen stadsuitbreiding van Purmerend tot aan de middenas van de Purmer. Toen de daar geplande wijken als gevolg van de plotselinge beëindiging van het overloopbeleid van Amsterdam niet tot uitvoering kwamen, werd de grond aan Staatsbosbeheer verkocht. Het productiebos met een lengte van ca zes kilometer en een breedte van ca één kilometer dat Staatsbosbeheer er heeft aangelegd is in de afgelopen veertig jaar tot volle wasdom gekomen en vervult, met het daarin aangelegde golfterrein, voor Purmerend in toenemende mate een belangrijke functie als recreatiegebied.

Het deel van de Purmer ten oosten van de Middentocht, een aanéengesloten gebied met een oppervlak van ca 7 vierkante kilometer, is thans nog volop in gebruik als agrarisch land, overwegend ten behoeve van de melkveehouderij. De boeren hebben het er, net als elders in Waterland niet makkelijk, maar de bedrijfsvoorwaarden zijn er door de rationele verkavelingen en de goede ontwateringsmogelijkheden gunstiger dan in het omliggende veenweidegebied. Landschappelijk is het gebied van grote waarde. De wand van het Purmerbos langs de middentocht vormt aan de westzijde een fraaie beëindiging, terwijl het silhouet met de torenspitsen van de IJsselmeersteden Edam en Monnickendam aan de oostzijde een fascinerend beeld oproept van hun eeuwenoude geschiedenis als geconcentreerde nederzettingen in het weidse polderland.

Tegen deze achtergrond valt moeilijk in te zien waarom, zoals in de nota 'Bouwen voor Waterland' wordt voorgesteld, de agrarische bedrijfsvoering die daar in verhouding nog redelijke kansen heeft en die er van oudsher bepalend is geweest voor het landschapsbeeld, zou moeten wijken voor zeker niet renderende gebiedsvreemde bosbouw. Het bestaande Purmerbos, een niet geplande, maar als zodanig sprekende toevoeging aan het 'verhaal' van de recente geschiedenis van de Purmer, is als recreatieve voorziening voor het aangrenzende stedelijke gebied al uitzonderlijk van omvang, en behoeft zeker geen uitbreiding. Het resterende open polderland is in zijn huidige gedaante een krachtige referentie aan de historie van de droogmakerij. Onteigenen van polderkavels voor de aanleg van nog meer bos vraagt grote investeringen en dient geen enkel doel. De bijdrage die met de voorgestelde invulling wordt geleverd aan de woningvoorziening is minimaal. Het aantal op deze wijze toe te voegen woningen bedraagt enkele honderden en zeker niet de opgegeven $750 + 1350 = 2000$. En zelfs al ware dat getal wel juist geweest, dan nog zou hier sprake zijn van niet meer dan ca 3 woningen per hectare, ca één tiende van de dichtheid van de laatste uitbreidingen van Purmerend in de polder. De voorgestelde wijd in de bospercelen verspreide woningbouwkavels zijn extreem kostbaar in hun ontsluiting, zijn voor openbaar vervoer onbereikbaar en zijn daardoor alleen toegankelijk voor de top van de woningmarkt. Daarmee wordt dus ook hier voorbijgegaan aan de werkelijke, en met name in Purmerend nijpende woningbehoefte van starters en anderen die jaren op een betaalbare woning moeten wachten.

Het zittende kabinet heeft het nog open gebied van de Purmer onlangs in de Nota Ruimte aangewezen als bundelinggebied, bestemd voor woningbouw en stedelijke ontwikkelingen waarvoor elders in het Nationale Landschap Laag Holland geen ruimte is. Het Cultuurhistorische regioprofiel voor Waterland markeert het gehele thans nog open weidegebied van de Purmer tussen Purmerend en Edam, met inbegrip van de zuidelijke punt van het Purmerbos als 'te ontwikkelen gebied' (zie bijlage 2), het enige als zodanig gemarkeerde gebied in heel Waterland. Dit alles omdat de beperkingen die de regio Waterland als deel van het Nationaal Landschap Laag Holland zijn opgelegd bij het

voorzien in de toekomstige regionale woningbehoefte het aanwijzen van een gebied waar nieuwe ontwikkelingen van enige omvang nog wèl mogelijk zijn noodzakelijk maakt. Zulke toekomstige ontwikkelingen worden bemoeilijkt door in het nu nog open deel van de Purmer investeringen te doen voor een andere, gebiedsvreemde bestemming. Daarmee wordt niet alleen de capaciteit van de Purmer voor het opvangen van toekomstige ontwikkelingen beperkt, maar komt ook het kwetsbare omliggende veenweidegebied op termijn opnieuw onder druk te staan.

In het voorgaande zijn een aantal voorstellen uit de nota 'Bouwen voor Waterland 2020' besproken voor uitbreiding van woonlocaties in Waterland die slechts schijnbaar de historie respecteren maar haar in werkelijkheid geweld aandoen, zonder een bijdrage te leveren aan de urgente regionale behoefte aan betaalbare woningen. De voorbeelden zijn symptomatisch voor de zuiver op uiterlijke vorm gerichte aanpak van de studie, met voorbijgaan aan andere cultuurhistorische aspecten, als gevolg waarvan het overgrote deel ervan bij toetsing aan zowel door het rijk als door de provincie geformuleerde uitgangspunten van beleid zal sneuvelen.

Bij enkele, hier niet behandelde voorstellen is dat minder aan de orde, omdat het locaties betreft zoals bijvoorbeeld Zuid-Oost Beemster en Broek in Waterland, die van oudsher al een uitwijkplaats waren voor welgestelde Amsterdammers. Oppakken van die draad kan uit cultuurhistorisch oogpunt geen kwaad maar draagt ook daar niet bij aan het voorzien in de urgente behoefte aan betaalbare woningen, en dient derhalve onderworpen te blijven aan het restrictieve beleid in een Nationale Landschap ten aanzien van het uitbreiden van woonlocaties. Dat laatste geldt met name voor Zuidoost Beemster, dat immers ook nog eens is gelegen in een als Werelderfgoed aangemerkt gebied.

Het voorstel om in de Beemster een nieuw kruisdorp Oostbeemster aan te leggen zou met enige goede wil kunnen worden opgevat als een gedurfde poging om de bestaande polderstructuur te versterken met een nieuwe invulling. De provinciale Nota regioprofielen eist daarbij dat de bestaande structuur wordt behouden en dat het landschappelijk karakter wordt versterkt. Mits vaststaat dat hier de voorwaarden aanwezig zijn voor het ontstaan van een echt dorp met eigen werkgelegenheid en voorzieningen, zou kunnen worden onderzocht of hier op bescheiden schaal een werkelijk nieuw hoofdstuk is toe te voegen aan de geschiedenis. De cultuurhistorische betekenis van de Beemster als Werelderfgoed houdt dan wel de verplichting in om dat proces nauwkeurig te sturen en daarbij te streven naar het in stedenbouwkundige en architectonische zin hoogst denkbare kwaliteitsniveau, met een uitstraling zoals van bijvoorbeeld de tuindorpen in Amsterdam Noord uit de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Een internationale prijsvraag voor de invoeging van een nieuw dorp in de krachtige historische polderstructuur zou de provinciale cultuurontwikkeling hier mogelijk een belangrijke impuls kunnen geven.

Samenvatting.

In de Nota Ruimte 2004 van het zittende kabinet is het gebied van Waterland met inbegrip van de Beemster en de Wormer aangewezen als Nationaal Landschap. Ter compensatie voor de beperkingen die dat met zich meebrengt voor de planologische ontwikkeling van de regio is de Purmer in diezelfde nota aangewezen als 'ontwikkelingsgebied' waarmee op termijn voldaan kan worden aan de regionale behoefte aan ruimte voor wonen en werken. In de Nota Ruimte is voorts bepaald dat bouwen in het gebied van een Nationaal Landschap slechts incidenteel zal worden toegestaan, mits dit dient om het voorzieningenniveau van dorps- en stadskernen in het gebied op peil te houden. De provincie dient de ruimte daarvoor af te wegen in het perspectief van de te behouden en te versterken waarden op cultuurhistorische en ecologisch gebied en die ruimte vast te leggen in streekplannen, die op dat punt door het rijk zullen worden getoetst.

In 2003 heeft de provincie Noord-Holland in een planologische beleidsnota onder de naam 'Nota Cultuurhistorische regioprofielen' vastgelegd hoe in de verschillende regio's, waaronder Waterland, zou moeten worden omgegaan met landschappelijke en cultuurhistorische waarden.

Onderwerp van dit commentaar is het rapport dat de provincie Noord-Holland recentelijk daarnaast heeft gepubliceerd onder de naam 'Bouwen voor Waterland 2020'. Dit rapport betreft de resultaten van een onderzoek dat beoogt *'vanuit landschappelijke en cultuurhistorisch perspectief potentiële bouwlocaties in de regio Waterland in kaart te brengen'*. De betreffende locaties zijn grotendeels gelegen in het gebied waarvan de landschappelijke structuur in de Nota Cultuurhistorisch regioprofielen wordt aangemerkt als 'te behouden / te versterken'. Een toetsing van die voorstellen aan die regioprofielen vindt vreemd genoeg niet plaats, noch op het algemene niveau van de hantering van de begrippen 'behoud' en 'versterking', noch op het concrete niveau van de bijdrage daaraan van de voorgestelde lokale invullingen.

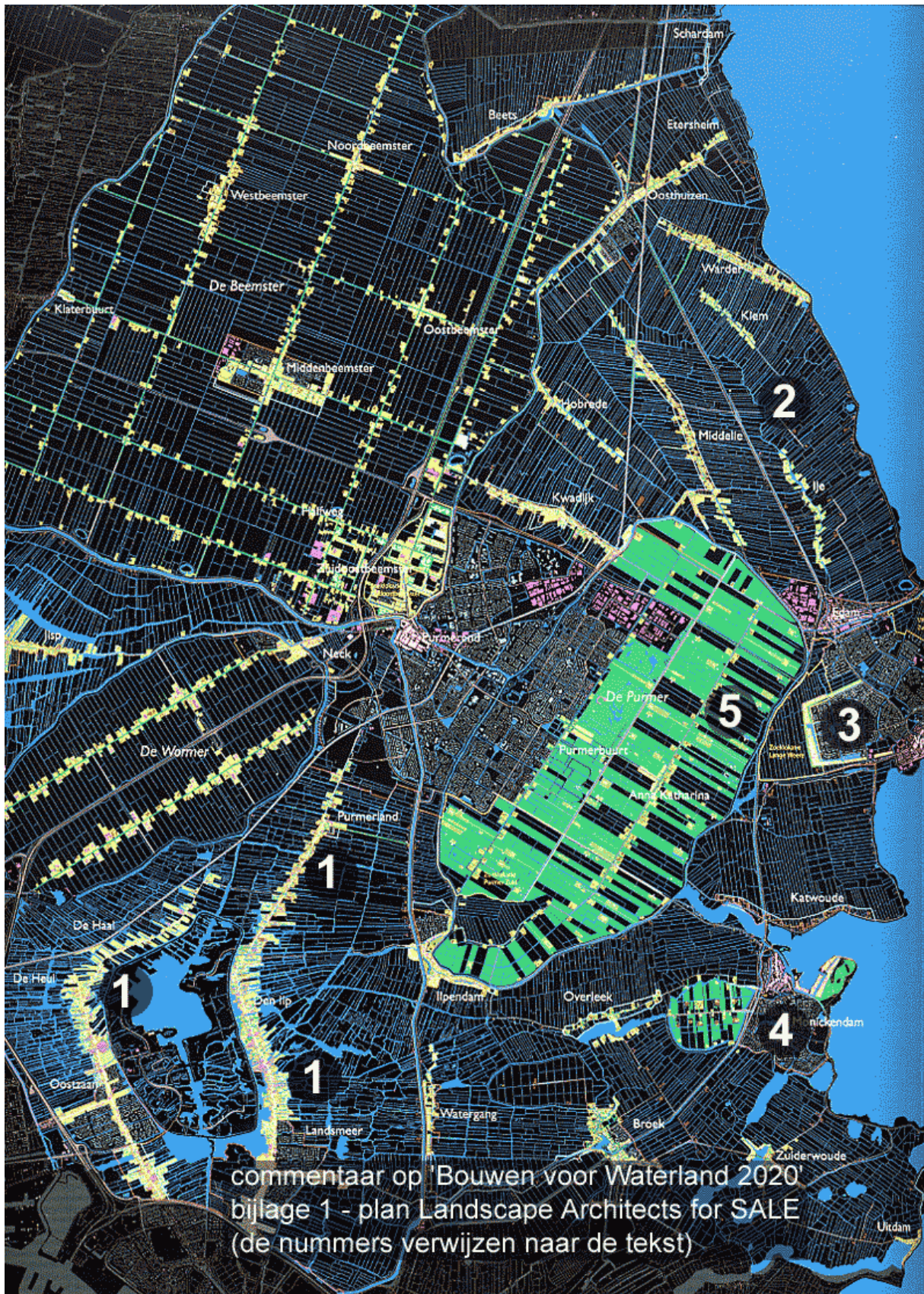
In dit commentaar is met een vijftal voorbeelden aangegeven dat de opstellers van de nota 'Bouwen voor Waterland 2020' bij het doen van voorstellen voor nieuwe woonlocaties in Waterland behoud van cultuurhistorische waarden van bestaande dorps- en stadsstructuren verwarren met het zorgen voor een formele vormverwantschap van de voorgestelde nieuwe toevoegingen met het bestaande. Daarbij is geen oog voor het voorspelbaar afwijkende leefpatroon van de nieuwe bewoners, noch voor de ingrijpende gevolgen die de voorgestelde toevoegingen daarmee zullen hebben voor het dorpse karakter van de bestaande kernen en voor het thans nog open agrarische landschap waarin nieuwe 'dorpen' worden geprojecteerd. De veronderstelling dat de cultuur van gisteren kan worden nagespeeld door het repeteren van historische vormen die als 'korrels' van een gelijke soort worden toegevoegd aan bestaande structuren zonder dat daarmee ernstige schade wordt berokkend aan de herkenbaarheid van in de geschiedenis gegroeide occupatiepatronen, staat haaks op de cultuurhistorische visie zoals die is uiteengezet in de eerder vastgestelde provinciale nota 'Cultuurhistorische regioprofielen'.

Met de woonlocaties die in de nota 'Bouwen voor Waterland 2020' worden aangewezen kan bovendien, een uitzondering daargelaten, niet worden voldaan aan de urgente vraag naar betaalbare woningen voor de eigen bewoners uit de streek zoals die uit recente onderzoeken naar voren komt. Als gevolg van de overspannen woningmarkt in de omgeving van Amsterdam en de problematische ontsluiting zijn de bouwlocaties, die als gevolg van de gekozen 'korrelstructuren' slechts kavelgewijs kunnen worden ontwikkeld, extreem kostbaar, en niet geschikt voor betaalbare woningbouw. Zij zijn veelal niet of nauwelijks bereikbaar voor openbaar vervoer, voor de exploitatie waarvan dan ook geen extra draagvlak zal ontstaan. De nieuwe bewoners, overwegend vermogende stedelijke forensen die landelijk willen wonen, zijn daardoor op particulier autovervoer aangewezen. De lokale wegenstructuur, niet berekend op zo'n extra aanbod zal overbelast raken. De nieuwe bewoners zullen vanwege hun leef- en consumptiepatroon ook nauwelijks nieuwe impulsen geven aan de voorzieningen voor de dorpelingen in de bestaande kernen.

Tot slot

In de aanbiedingsbrief bij de nota 'Bouwen voor Waterland 2020' wordt aangekondigd dat de besluitvormingsprocedure over de streekplanuitwerking medio 2005 zal plaatsvinden. Met dit commentaar op de nota wordt beoogd een impuls te geven aan de publieke discussie die dringend nodig is om te bereiken dat daarbij de ruimtelijke ontwikkelingen in Waterland in de komende decennia in goede banen worden geleid.

bijlage 1 - deze pagina even vasthouden - het inladen van het beeld kan wat tijd kosten

bijlage 2 - deze pagina even vasthouden - het inladen van het beeld kan wat tijd kosten

